

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 6 (80),
STR. 1201-1215

RECENZIJE
I PRIKAZI

Antun Šundalić HRVATSKO DRUŠTVO I INTEGRACIJSKI PROCESI

Matica hrvatska, Ogranak Osijek i Grafika,
Osijek, 2004., 159 str.

Knjiga *Hrvatsko društvo i integracijski procesi* Antuna Šundalića nudi interpretaciju raznih aspekata odraza neoliberalnoga kapitalizma na hrvatsku tranzicijsku stvarnost, posebno dilema vezanih uz integracijske – "europizacijske" – procese hrvatskoga društva. U knjigu, podijeljenu na osam poglavlja, uvršteni su i neki radovi koje je autor izlagao na znanstvenim skupovima od 2001. do 2004. godine, dorađeni i prilagođeni cjelini knjige.

Već u *Predgovoru* autor sažeto određuje vlastito stajalište prema razmatranoj problematici. Modernizacija postsocijalističkih društava, pa tako i hrvatskoga, odvija se kroz ekonomsku liberalizaciju, političku demokratizaciju i kulturnu pluralizaciju, a nova je globalizacijska stvarnost stvorila brojne konkurente obilježjima nacionalne prepoznatljivosti – "unificiranoj tradiciji pretpostavila je duhovni pluralizam, moralu dane sredine ljudska prava na različitost, zajedništvu individualizam". Uz slabljenje otpora prema promjenama javlja se i strah od nestajanja obilježja društva koja su ga povijesno činila prepoznatljivim. Stoga se "religija, njezina tradicija i sustavna implementiranost u život ljudi uzima kao jedno od jamstava trajanja i čuvanja identiteta" (str. 1). Integracijski procesi, kojima je obilježen neoliberalni globalizacijski kapitalizam, stvarno se odvijaju kao dezintegracijski, proizvodeći nejednakost i ovisnost te oblikujući svijet

obilježen sve izraženijom socijalnom nepravdom, ekološkim katastrofama i hegemonomijom krupnoga kapitala – svijet u kojem autor prepoznaje "nestajanje čovjeka". Pritom je pravo izbora na vlastiti put nekadašnjih socijalističkih zemalja tek načelna mogućnost – "put (je) samo jedan, obvezujući, pomalo apsurdno zvuči, slobodan", jer "bolesni je Zapad, činjenica je, jedina preostala alternativa" (str. 2).

U *Uvodu* knjige autor iznosi opću skicu procesa integracija i globalizacije u posthladnoratovskom svijetu, razmatrajuću njihove učinke na tri plana – globalnom, europskom te na planu promjena u hrvatskom društvu. U Srednjoj i Istočnoj Europi pozitivni se pomaci manifestiraju "u nestajanju ideološke i vojne zapreke slobodnom komuniciranju sa Zapadom", no pritom se profilira i proturječno viđenje tranzicije – kao "temelja budućeg blagostanja", ali i "puta u siromašenje i socijalnu nepravdu" (str. 4). Autor drži da za novu, integriranu Europu, transformiranu dubokim promjenama na gospodarskom, kulturnom i religijskom planu, "Hrvatska ima dovoljno povijesnog iskustva", ocjenjujući da "uloga "predzida" Hrvatsku nije zaobišla ni danas. Pritom Europa za Hrvatsku "postaje ambivalentan cilj, privlačan i odbojan istovremeno". Aktualna je "slika (polarizirane) hrvatske javnosti" sumorna – ona se "pokazuje u navikavanju na integracijske procese" (standardizacija, informatizacija, podizanje gospodarske konkurentnosti ...), ali i "navikavanjem na rastuću nejednakost, političko kreiranje svakodnevice, na erodiranje socijalnog kapitala kao lokalne vrijednosti, na nestajanje posebnosti nacionalnog identiteta, na apstraktnu prisutnost globalnih institucija moći" (str. 5-6).

Poglavlje *O sveprisutnoj nejednakosti* raspravlja o statusu "malih" i "velikih" u liberalnoj demokraciji kao poretku "kraja povijesti". Autor konstatira aktualnost Tucididove maksime, prema kojoj "veliki narodi rade ono što hoće, a mali prihvaćaju ono što moraju", što ne isključuje i "nemirenje malih naroda s tom gorkom povi-

jesnom konstantom". Budući da je "lokalna dezintegracija prvi korak, ali i zahtjev bilo koje svjetske integracije", današnji strah od gubljenja identiteta u malih naroda "nije umišljena opasnost". Autor pritom ističe paradoksalnost stanja u tranzicijskim društvima u kojima je "naglašavanje nejednakosti pozicija postao argument za, a ne argument protiv integracija" (str. 13). Naime, nerazvijeni i slabi prihvaćaju pravila standardizacije "koja pretvara lokalnu posebnost u globalnu istost ... kao jedini ponuđeni put iz svoga stanja" (str. 14).

U trećem poglavlju, naslovljenom *Što smo naslijedili?*, traga se za korijenima današnjega stanja, u kojem su "okviri nekadašnjeg poimanja svijeta ... bitno suženi" (str. 15). Teorija o neograničenoj ulozi tržišta A. Smitha te Darwinova teorija evolucije idejne su manifestacije "nove "zemaljske" orijentacije", tj. procesa kojima su "ekonomija i politika podredile svojim ciljevima svu onu nabujalu duhovnost Hegelova vremena". Na socijalnom planu "normativna solidarnost predindustrijske zajednice potisnuta je funkcionalnom solidarnošću interesnog društva današnjice", pri čemu je "atomizacija i individualizacija društvenog života imala za posljedicu gubljenje povjerenja kao temelja odnosa u društvu" (str. 16-17). No dok je Zapad konzumizmom, pragmatizmom i permisivnim pluralizmom potisnuo tradicionalne vrijednosti morala i vjere, zbilja postsocijalističkih tranzicijskih društava istodobno, tek prividno nespojivo, traži "do jučer nedostatne slobode (pa i donedavno zabranjivanog Boga evanđelja)", ali i "materijalno izobilje i moć, dakle 'bogove tržišta'" (str. 18). Prihvaćajući rezultate analiza obilježja naslijeđa predsocijalističkoga i socijalističkoga razdoblja u Hrvatskoj (ma-

njak razvojnih uporišta u građanskoj tradiciji, pseudomodernizacija ...), autor zaključuje da se u proteklom poratnom desetljeću, uz imperativ gospodarske transformacije, oblikuje i "imperativ otvaranja i pripremanja za integracije" – "put" prepun nepoznanica, "jednosmjern i uzak", na kojem će "hrvatsko, kao i ostala tranzicijska društva ... morati potisnuti strah za vlastito naslijeđe" (str. 20-21).

U poglavlju *Ambivalentnost globalizacijske blizine* uvodno se konstatira da slučaj transformacije ujedinjene Europe od "zajednice" u "uniju" reprezentira globalni trend u vremenu "koje je humanu kategoriju bliskosti supstituiralo tehničkom kategorijom prostorne i vremenske blizine ... (u kojoj je) ... sve prihvatljivo, ako ne ugrožava postojeće neoliberalne vrijednosti tržišta". Globalizacija je na kraju 20. stoljeća sve manje sociokulturni, a sve više znanstveno-tehnološki fenomen, dok "internacionalizirana politika, korporacijski management, mekdonaldizirana kultura" postaju ključnim obilježjima "novog svijeta ... zajedništva koje to nije" (str. 24-25). Komentirajući suprotstavljena stajališta "globalista" i "skeptika" u odnosu na ulogu malih naroda u globalnoj interakciji, autor zaključuje da slika njihove budućnosti "nije nimalo optimistička", jer su mogućnosti (načelno dostupne svima) "stvarna privilegija (samo) najmoćnijih" (str. 31). Aktualni je trenutak "nezgodan" i za Hrvatsku – zbog "sociokulturne praznine" u Hrvatskoj je "potrebno ... odživjeti materijalno bogaćenje i istovremeno zaživjeti s novim realitetom – društvom znanja". Autor smatra da "prošlo desetogodišnje razdoblje ne daje uporišta optimizmu ... – materijalno je bogaćenje shvaćeno ne kao transformacija gospodarstva sa širim implikacijama na podizanje ukupnog društvenog standarda, već kao pravo i privilegija male skupine politički odabranih", a "znanje i stručnost u krivoj orijentaciji nacionalnog gospodarstva nisu našli svoje mjesto". Hrvatska, ipak, "globalizaciji ne može izmaći". Ulogu aktera upoznatog "kako s 'grijesima' globalizacije, tako i s njezinim

'dobrim ponudama', koji je sposoban "biti nositeljem promjena koje će podići spremnost na integracije", autor namjenjuje "obrazovanom dijelu populacije ... ekspertima različitih područja" (str. 37-38).

Briga oko identiteta tema je petoga dijela knjige. Očuvanje identiteta "postao je globalizacijom nametnut zadatak svim društvima koja u globalizaciji vide opasnost od gubljenja vlastite posebnosti", a ova se orijentacija ni u Hrvatskoj "ne hrani samo nacionalnom prošlošću, već i svjetskom suvremenošću", manifestirajući se kao "dodir predmodernog i globalizacijskog" (str. 39-41). Pritom je prioritet hrvatskoga društva "primjereniji odnos prema ključnim globalnim vrijednostima – obrazovanju i stručnosti", a ne bavljenje prividno "gorućim pitanjima", jer je ono "samo štetno odgađanje globalizacijski već određene sudbine" (str. 46). Razmatrajući neujednačenosti u polazištima europskih integracija, autor upozorava na to da se "naslijeđeni" i "željeno-razvojni" identitet ne mogu birati. Pritom imperativno "transformiranje identiteta ... nije proces 'odnarođivanja', već ... napor oko čuvanja socio-kulturnih, povijesnih i inih vrednota kojima se potvrđujemo u povijesnom prostoru, ali se isto tako otvaramo europskom vremenu (integracija i globalizacije)" (str. 57). Usprkos dominaciji "europejstva" kao interesne integracije, a ne kao izgradnje "zajednice solidarnosti", put "u Europu" može postati potvrdom razvoja, a ne tek pokoravanje "novom vidu kolonijalizma" (str. 61).

U najopsežnijem, šestom, poglavlju knjige pod naslovom *Vrijednost socijalnog kapitala* autor uvodno tematizira način na koji se u Hrvatskoj manifestiraju dva aspekta izgradnje liberalne demokracije, konstatirajući da je "materijalno izobilje pripalo samo uskom krugu pojedinaca i o-

bitelji" (uz pojavu "vrlo izražene socijalne nejednakosti"), dok je "pluralizam duhovnih vrijednosti bio shvaćen kao pravo na ono što je prije bilo nedostupno, tj. ostvarenje povijesnog prava na nacionalnu i konfesionalnu slobodu" (str. 66). Analizirajući rezultate istraživanja raspoloženja javnosti prema europskim integracijama, zaključuje da se "hrvatsko društvo (nalazi) u procesu transformacije svijesti građana koji su sve spremniji učiti i prihvaćati pravila integriranja, procesa koji je neizbježan". Ovdje su "ključni nositelji transformacije ... mlade generacije", naviknute na "stvarnost koja nije svedena na nacionalne okvire, bilo da je riječ o gospodarstvu, politici ili kulturi". Definirajući socijalni kapital građanskoga društva kao "postojanje određenog stupnja solidarnosti i povjerenja (u ljude, institucije i norme)", autor ocjenjuje da je "rastakanje socijalnog kapitala" u hrvatskom društvu posljedica "preuzimanja brojnih neoliberalnih vrijednosti, posebice individualizma i utilitarizma" (str. 82-84). Komentirajući rezultate istraživanja povjerenja u institucije te procjena aspekata i ciljeva privatizacije u Hrvatskoj, provedenih u drugoj polovici 1990-ih, autor ističe da "javnost nije na prvo mjesto stavila neoliberalne vrijednosti, već socijalne" te da "slici kapitalizma" kakva je oblikovana nedostaje "bitan element, ... koji je značio stvarni razvoj i stabilnost ... – element povjerenja" (str. 91). No "urgentni zadatak" u hrvatskom postsocijalističkom kontekstu nije "rušiti" neoliberalnu koncepciju zbog njezine 'socijalne neosjetljivosti', nego poraditi na izgradnji svega što nedostaje, a prije svega vrijednosti rada, posebice onoga kojemu je temelj znanje, i socijalnoga povjerenja" (str. 96-97). Raspravljajući o transformaciji socijalističkog egalitarizma, autor kao uzoran alternativni model solidarnosti ističe onaj koji zagovara socijalno učenje Katoličke crkve, no konstatira da "ne postoje stvarni subjekti koji bi (ga) mogli realizirati". Stoga, pomalo rezignirano, zaključuje kako je "korporativna solidarnost ('solidarnost protiv'), premda humanistički nepoželjna, ipak jedina stvarnost globalne

konceptije individualiziranja svijeta i razaranja tradicionalnih oblika solidarnosti" (str. 101).

Uvodni dio sedmoga poglavlja knjige – *Napredak i socijalno blagostanje* – donosi razmatranje krize napretka, sve veće nejednakosti te imperativa zaokreta k održivu razvoju na globalnom planu. Smještajući hrvatski slučaj u naznačeni problemski kontekst, autor ocjenjuje da je danas "Hrvatska u stanju predmoderne, tj. u predindustrijskom vremenu po tehnologiji i menadžmentu kao i u predgrađanskom socio-kulturnom sklopu glede nedostatnog srednjeg sloja i neoblikovanog i neizgrađenog sloja poduzetničke elite" (str. 106). Analizirajući rezultate istraživanja (iz 2001.) percepcije stanja i razvojnih čimbenika hrvatskoga gospodarstva provedenog na uzorku hrvatskih poduzetnika iz inozemstva – potencijalnih povratnika, autor ipak konstatira "zamjetno sazrijevanje svijesti o kapitalizmu bez državnog patronata" (str. 116). U zaključnim tezama poglavlja, raspravljajući o odnosu "prihvatanja globalno kapitalističkih standarda" i "napuštanja crte obrane nacionalno-tradicijske baštine", dodatno ističe da je "individualizam globalnog svijeta prezahtjevan korak starim generacijama" ("izašlima iz socijalizma" i prinuđenima na "resocijalizaciju") te je istodobno "bez ponuđene alternative već primarnom socijalizacijom namijenjen novima" (str. 117).

Zaključno poglavlje *Što slijedi?* sumira nalaze prethodno provedenih razmatranja, koncentrirajući pozornost na "hrvatsko sutra". Autor drži da "hrvatsko, kao i ostala tranzicijska društva, ne birajući prihvaća ... duh vremena" (str. 121). No ono ipak "nije potpuno pasivizirano" – u realizaciji vlastitih ciljeva (pravna država, demokratizacija sustava, porast individualnoga i društvenoga standarda, ...) "ne-

kadašnji mentalitet zajedničarenja... mora (se) potisnuti građenjem mentaliteta interesne suradnje", a pritom je za dugoročni razvoj, "uz tranzicijski spontanitet i vlastitu političku strategiju razvoja, važno također i postojanje konzistentne vizije postsocijalističke sutrašnjice" (str. 127). Iako je "izlaženje iz ne-europske Europe" Hrvatsku dovelo do "dvojbe... između punog novčanika i nacionalnog ponosa", autor se ipak nada "da će, u našem slučaju, učinjene greške biti popravljive, krive procjene korigirane, demokratsko okruženje demokratičnije" (str. 128).

Knjiga *Hrvatsko društvo i integracijski procesi* razmatranjem vrlo širokoga spektra kompleksnih "globalnih" tema – od širenja gospodarskih i političkih integracija, odnosa prema kulturnom identitetu, do problema socijalne nejednakosti – nastoji rasvijetliti niz aspekata suočavanja hrvatskoga postsocijalističkog društva s novim razvojnim i integracijskim izazovima. Njezinu posebnu vrijednost, uz autorov angažirani pristup, čiji ton povremeno oscilira između kritičkog, rezigniranog i optimističnog, čini argumentirano oslikavanje i upozoravanje na paradokse zbilje "tranzicijskih" društava. Utoliko knjiga istodobno pridonosi profiliranju analitičnijih stajališta u aktualnoj raspravi o razvojno-integracijskim aspiracijama hrvatskoga društva, ali je i pokazatelj njezina trenutačnog stanja i dosega.

Tomislav Smerić

Alfredo Višković ISTARSKI PUT U MODERNI SVIJET

Birotisak, Zagreb 2003., 297 str.

Knjiga Alfreda Viškovića "Istarski put u moderni svijet" bavi se gorućim pitanjem hrvatske današnjice, a to su razlozi gospodarske stagnacije i neuspjeha u upravljanju regionalnim razvojem. Osim toga, autor opisuje razvojne putove te metode i

programe koje su neke zemlje i regije primijenile za izlazak iz naoko bezizlaznoga kruga međusobnoga perpetuiranja siromaštva i stagnacije. Činjenica je, naime, da Hrvatska nije postala, kako se to priželjkivalo nakon postizanja neovisnosti, "mala Švicarska", već, nasuprot tome, društvene i gospodarske prednosti koje su Hrvatskoj dugo osiguravale vodeći položaj među zemljama u tranziciji, danas su opasno ugrožene. To stavlja analitičare gospodarskoga rasta, kao i stručnjake društvene provenijencije, pred bezbroj dilema o stvarnim pokretačima gospodarskoga rasta, među kojima društveni, politički i kulturno-povijesni faktori, kao i društvena sposobnost nacije da upravlja vlastitim razvojem, počinje zauzimati važno mjesto.

Alfredo Višković je doktor znanosti i diplomirani inženjer elektrotehnike. Sa svjetskim iskustvima u vođenju razvoja upoznao se radeći kao menadžer Plomin Holdinga (PH), tvrtke Hrvatske elektroprivrede (HEP) za realizaciju razvojnih projekata u Istri u okruženju termoelektričnih objekata. Stoga problemu razvoja Istre prilazi na specifičan način, s aspekta (ne)ostvarivanja razvojnih projekata PH, koji su ponudeni i usuglašeni s lokalnom samoupravom u istarskim općinama na Labinštini kao nadoknada za iskorištavanje prostora za termoelektrična postrojenja. Međutim, neuspjeh ovih projekata nadilazi njihov uski karakter "HEP-ove inicijative", pa oni funkcioniraju kao paradigmatični predlošci našega neuspjeha uopće.

Alfredo Višković, iako osjeća golemu ljubav prema Istri, svojem rodnom kraju, ne skriva isto tako veliko razočaranje manjkom interesa lokalne društveno-političke i poduzetničke elite za višemilijunska ula-

ganja HEP-a, koja, iako obvezna, otvaraju Istri perspektivu modernizacije i razvoja. Mutna i štetna sprega politike i gospodarstva, nova vrsta kolektivismu lišena individualne odgovornosti te izopačenost političkih odluka vođenih uskim interesima administracije na vlasti – glavne su zapreke ostvarivanja razvojnih projekata. Međutim, najvećega neprijatelja svih promjena, napretka i razvoja autor identificira u našoj brojnoj birokraciji, koja djeluje na svim razinama: državnoj, županijskoj i općinskoj, a koja je općenito, kako kaže autor, konfuzna, autoritarna i spora. Ova birokracija, koja vlada po načelu lišavanja prava, a ne stvaranja oportuniteta i vizija dugoročnoga razvoja, drži građane u stalnom strahu od mogućnosti da se izgube u sustavu, u labirintu birokratskih zapreka, činovničke samovolje, pravila, potvrda i zakona, što dovodi do toga da se poduzetništvo, osnovni pokretač svakoga razvoja, uistinu pretvara kod nas u herojski čin.

"Stoga slučaj elektrane", kaže autor, "nije samo pojedinačna epizoda već redovita i stalna praksa lokalne politike i državne uprave". Iz istoga razloga ova je knjiga, iako pisana na razini impresije, često nedovoljno elaborirana i ponešto neorganizirana, pažnje vrijedna studija slučaja koji ilustrira "nevidljivu ruku" funkcioniranja statičnoga i zatvorenoga sustava, odnosno društveno-političkoga, kulturnoga i duhovnog okruženja koje se opire promjenama i napretku.

Njezin je glavni doprinos u pozivanju na osnovne postulate evolutivne ekonomije, prema kojima gospodarski rast nije samo stvar ekonomskih zakona i slobodnoga funkcioniranja tržišta nego je isto tako presudan utjecaj skrivenih tzv. "mekih" faktora socijalno-kulturnoga karaktera, koji su duboko ukorijenjeni u povijesnom naslijeđu i tradiciji, a oblikuju naš odnos prema sadašnjosti. Korijeni gospodarskoga razvoja, prema autorovim riječima, nalaze se izvan ekonomske sfere, u nematerijalnim čimbenicima, kao što su obrazovanje, organizacija, disciplina te politička neovisnost i svijest o vlastitim

snagama. Razvoj se može ostvariti samo kao širok pokret rekonstrukcije, koji se iskazuje u zanosu, entuzijazmu i inteligenciji, radnoj sposobnosti svakoga pojedinca. Takav razvoj ne može biti jednokratna stvaralački čin, ne može se kupiti, naručiti ili potpuno isplanirati: on jednostavno zahtijeva proces evolucije. Do takvih zaključaka autor je došao promatrajući razvoj zemalja i regija koje su u posljednjim desetljećima ostvarile brz i djelotvoran gospodarski prosperitet, kao što je Irska, Wales, Španjolska, Amerika. Njihove metode i instrumente upravljanja razvojem autor opisuje kao alternativu sadašnjem kaosu koji vlada u glavama onih koji bi istu takvu strategiju razvoja mogli konstruirati i u Hrvatskoj, odnosno Istri.

Knjiga se sastoji od 6 glavnih dijelova: *Uvoda* i *Proslova* na početku te *Potpisa oznaka* i *Bibliografije* na kraju. Već u samom *Uvodu* autor nas upoznaje s kontroverznom termoelektranom Plomin, koja ima na lokalnu zajednicu (općina Kršan, Grad Labin, općina Pićan te općina Raša i Sveta Nedjelja) snažan ekonomski, financijski, društveni, pa i psihološki utjecaj. Upozorava da življenje kraj takva objekta, u slučaju loše pa i zlonamjerne komunikacije lokalne uprave i stanovništva, može biti prožet osjećajem nesigurnosti i stalne neugode te nepravde i bespomoćnosti, koja djeluje razorno i demoralizirajuće. Međutim već u 1. poglavlju pod nazivom "Od kuda Istra kreće u moderni svijet" prikazuje da je moguć i drugi scenarij. Scenarij koji uključuje proces osvježavanja nedostataka i prednosti življenja u takvu okruženju te uvođenje razvojne autonomije lokalne zajednice, koja elektranu može iskoristiti kao pokretača razvoja i temelj stvaranja niza prednosti. Naime, poslovna

ideja HEP-a, koja je u kratkim crtama opisana u 2. istoimenom poglavlju, a sastoji se od 18 konkretnih projekata vezanih za TE Plomin, te 22,5 milijuna eura kapitala, dovoljan su razlog, drži autor, da pokrene zamašnjak razvoja: privuče ulazak stranoga kapital, potakne malo i srednje poduzetništvo, gospodarsku i socijalnu revitalizaciju, primjenu novih tehnologija, stvaranje novih pravnih subjekata i organizacijskih struktura te konačno povećanje zaposlenost, što je sada najvažniji cilj gospodarske revitalizacije ovoga gospodarski pasivnoga kraja.

U 3. poglavlju pod nazivom "Vizije i razočaranja Plomina holdinga (PH)", koji je i središnji dio knjige, autor iscrpno i s emotivnim nabojem opisuje 5 aspekata lokalne zajednice koji su utjecali na neuspjeh PH projekata. To su: utjecaj politike, javno mišljenje, ljudski faktor, venture kapital i društveni kapital. Istodobno, međutim, ovi aspekti, koji su danas izvor razočaranja, mogu se pod utjecajem smišljene politike i upravljanja razvojem pretvoriti u pokretače promjena i prilagodbe Istre svjetskim gospodarskim kretanjima. Vizije takva obrata autor pronalazi u nekad gubitničkim, a danas prosperitetnim, regijama u Walesu, Irskoj, Španjolskoj, Južnoj Karolini, Italiji te, naravno, Silikonskoj dolini u Kaliforniji, koja je postala globalna metafora za inovaciju i vodstvo. Tajna uspjeha ovih regija leži u radikalnoj promjeni birokratskih sustava, drakonskim potezima prema politici ozdravljenja, koji se, u načelu, sastoje od niza poticajnih programa, instrumenta te novih institucija koje kreira lokalna vlada kako bi potaknula razvoj. Poticaji se odnose na, primjerice: poduzetništvo, primjenu tehnologija, strana ulaganja, povezivanje znanosti i gospodarstva, pokretanje venture kapitala, stručno usavršavanje i sl. Takvi programi uspjeli su zaostali rudarski Wales pretvoriti u područje s najviše stranih ulaganja, a Irsku, koja je nosila stigmu "kloake Europe", u *high-tech* zonu. Autor se doslovce guši pred silinom i brojnošću poticajnih mjera koje su ove zemlje

primijenile da bi ozdravile svoje gospodarstvo te pred uspjehom koje su postigle. To je vjerojatno razlog što njihova iskustva prenosi nesistematizirano i u grubim potezima, a sve kako bi besperspektivnosti i apatiji Istre suprotstavio nova rješenja, dao novu nadu i prenio osnovnu poruku: razvoj i bolji život nije izvan ili iznad nas i ne događa se automatski sam po sebi, nego je rezultat smišljene i namjerne aktivnosti društvene zajednice i svakoga pojedinca. Primjeri takvih smišljenih politika, da navedemo samo neke, jesu: Welsh Development Agency, Xenos mreža za investiranje, Sage – Strategic Approach to Global Economy u Walesu, California Trade and Commerce Agency, Small Business Loan Guarantee, Employment development department, Team California u Kaliforniji, Enterprise Ireland, Campus Companies, Millennium Entrepreneur Fund, Research Technology and Innovation u Irskoj, La Terza Italia i Area de Ricerca u Italiji. I tako dalje i tako dalje.

Autor se s pravom pita što nas to koči da primijenimo slične programe gospodarske i tehnološke revitalizacije, privučemo strane ulagače i visokotehnološka poduzeća, kao što su SAP, Novell, Intel, Daimler Benz, Hitachi, Matsushita, itd. Uistinu, zar nije dobra ilustracija naše birokratske iracionalnosti i razvojne nemoći činjenica da je Agencija za promicanje stranih ulaganja (HAPU) osnovana 1996. godine, pa ukinuta 2000. godine, pa ponovno osnovana 2002. godine, sada kao Agencija za promicanje izvoza i ulaganja (APIU), a da svoju punu funkciju nije ostvarila ni 10 godina nakon prvog osnivanja. Dok je Wales u 25 godina revitalizirao gotovo cijelo gospodarstvo, kod nas je desetljeće proteklo u fragmentarnom formiranju osnovne infrastrukture.

U četvrtom poglavlju, koje nosi naziv "Što se može učiniti" da Istra postane *Silicon Valley*", autor ističe važnost odabira razvojnih prioriteta. Ako se kao razvojni prioritet odabere, primjerice, poljoprivreda, onda se i tip *businessa*, ulaganja i niza pratećih aktivnosti veže uz poslove niskih profita, ali nabijenih radnom snagom. Stoga je važno usmjeriti se na one prioritete koji danas nose razvoj a to su znanstvena istraživanja, nove tehnologije i inovacije. Silikonska dolina svoj iskorak prema industrijama budućnosti – kompjutorskoj i biotehnološkoj – zahvaljuje upravo komercijalizaciji istraživanja i vezanju razvoja uz dva snažna sveučilišta na svom području – Stanford i Kalifornijsko. Sličan recept Višković preporučuje i za revitalizaciju Istre, koju vidi kao "Područje istraživanja". Transformacija Istre u Silikonsku dolinu, arhetip napretka integracijom poduzetništva, istraživanja i tehnologije, nedosanjani je san Alfreda Viškovića. Iako svjestan da kloniranje Silikonske doline nije jednostavan zadatak, jer da jest, već bi ga i drugi odavno ostvarili, s pravom se pita zašto takav razvoj u Hrvatskoj nije moguć. Uistinu, što nas koči?

Jadranka Švarc

Mirela Slukan Altić **POVIJESNI ATLAS** **GRADOVA –** **II. SVEZAK: SISAK**

Državni arhiv Sisak – Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2004., 241 str.

Monografija "Povijesni atlas gradova – II. svezak: Sisak" dio je opsežno zamišljene edicije nastale u okviru istoimenoga znanstvenog projekta što ga provodi Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti i filmologiju Hrvatskog državnog arhiva. Do sada je u okviru spomenute edicije izašao svezak o Bjelovaru (2003.), a autorica u predgovoru navodi da su u planu

još svesci o Koprivnici, Varaždinu, Karlovcu i Zagrebu.

Drugi, sisački, svezak sadrži 241 stranicu i može se podijeliti na dva osnovna dijela: tekstualni (oko 150 stranica) i kartografski (oko 50 stranica). Tekstualni dio obuhvaća sljedećih pet poglavlja – (i) *Prirodnogeografski uvjeti razvoja grada i njegove okolice*, (ii) *Od prvog staništa do ilirsko-keltske Segestike i rimske Siscije* (autor je Domagoj Vukić), (iii) *Sisačko srednjovjekovlje*, (iv) *Razvoj i izgradnja Siska od 16. stoljeća do današnjih dana* te (v) *Osobine arhitekture grada Siska i njegova zaštićena graditeljska kulturna baština* (autorica je Ljerka Metež). Poseban kartografski dio sastoji se od dva poglavlja – (vi) *Kartografski izvori grada Siska* te (vii) *Bibliografski podatci o kartografskim izvorima grada Siska*. Treba reći da iako je knjiga pisana tako da se govor o gradu temelji na iščitavanju zemljovida, već se iz naslova poglavlja i potpoglavlja vidi da izlazni proizvod nadilazi kartografske okvire i funkcionira kao svojevrsna monografija grada.

Pošto se u prvom poglavlju ukratko iznose prirodnogeografska obilježja (položaj, hidrografske odnose, klimatski uvjeti, tlo i biljni pokrov) prostora na kojemu se razvija Sisak, slijede poglavlja kroz koja se kronološki prati povijest naseljenosti prostora današnjega Siska. U drugom poglavlju Domagoj Vukić govori o antičkim naseljima koja su se nalazila na prostoru današnjega Siska. Budući da za to razdoblje povijesti naselja nema kartografskih izvora a manjka i pisanih izvora, zaključci se iznose uglavnom na osnovi arheoloških nalaza. Kronološki prvo poznato naselje, ilirsko-keltska Segestika, datirano je u 4. stoljeće prije Krista, prvi put se u pisanim zapisima spominje 119. godine prije Kri-

sta, a nalazilo se na desnoj obali Kupe, približno na lokalitetu Pogorelec. Dolaskom Rimljana uspostavlja se na lijevoj obali Kupe novo naselje, Siscija. Nakon dosta sukoba dolazi do prevage romanskoga kulturnog koda, pa se stanovništvo keltsko-ilirskoga naselja asimilira, dakle žarište urbanoga života seli se na prostor današnjega Starog Siska. Siscija s vremenom postaje sjecište mnogih važnih prometnih pravaca te zauzima važno mjesto u teritorijalnom ustroju Rimskoga Carstva – 297. godine postaje sjedište jedne od pokrajina, a priznavanjem kršćanstva postaje i biskupijsko sjedište.

Iz dostupnih povijesnih izvora teško je procijeniti dimenzije urbanoga naselja, a arheološka istraživanja, zbog nedostupnosti lokaliteta koje se nalazi ispod izgrađenoga područja, bila su uglavnom sporadična karaktera. Autor iznosi tek pojedine slobodne procjene, koje se u umjerenim varijantama kreću od 20 000, a u ekstremnima idu čak do 52 000 stanovnika Siscije. Opadanje moći Rima, povezana s prodorom novih naroda, okolnosti su koje uzrokuju gašenje života u Sisciji. Na prijelazu iz 6. u 7. stoljeće naselje pada u ruke Avara i Slavena, što je svojevrsan kraj Siscije, no autor naglašava da se u simboličnom smislu utjecaj antičkoga grada vidi i u današnjoj urbanoj strukturi.

U trećem poglavlju autorica Mirela Slukan Altić tematizira sisačko srednjovjekovlje. S obzirom na pomanjkanje povijesnih izvora, razdoblje ranoga srednjega vijeka za Sisak uistinu zavređuje atribut mračan te smo uskraćeni za detektiranje konkretnih razloga te datiranje gašenja gradskoga života. U povijesnim izvorima Sisak se sporadično spominje tek u svezi s ustankom Ljudevita Posavskog te s crkvenim saborima 925. i 928. godine. Osnutkom Zagrebačke biskupije, 1094. godine, posjedi nekadašnje Sisačke biskupije prelaze u njezine ruke, prvotno kao posjedi samih biskupa, a kasnije su ustupljeni zagrebačkom Kaptolu, u čijem su vlasništvu ostali skoro do 19. stoljeća. Važno je naglasiti da su do razvijenoga srednjeg vi-

jeka izgubljena sva urbana obilježja antičkoga naselja Siscije, a život se nastavlja u disperziranim seoskim naseljima.

Kada se potkraj 15. stoljeća Sisak nanovo uspostavlja kao stožerno naselje s posebnom općinom i sucem, čemu dosta pridonosi množina poljoprivrednih resursa, ali i povoljan prometni položaj, u tome ne treba tražiti elemente kontinuiteta s prijašnjim antičkim naseljima, što po dimenzijama nije ni približno dostignuto. No iako stvarnoga kontinuiteta između antičkoga i srednjovjekovnoga Siska nema, postoji kontinuitet pojavljivanja na zemljovidima od antike do srednjega vijeka. Autorica konstatira da razlog tomu nije nikako centralitet Siska u srednjem vijeku, nego odraz značenja grada u antici. Tako je Sisak (uz Pulu kao jedini toponimi s područja Hrvatske) ucrtan na dvije najpoznatije srednjovjekovne karte svijeta – na Ebstorfskoj (1235.) te na Herefordskoj (1280.).

Kroz najopsežnije *poglavlje*, četvrto, Mirela Slukan Altić prati povijest naselja od 16. stoljeća do današnjih dana. Razvitak Siska na početku toga razdoblja uvelike je obilježen sve većom opasnošću od prodora Osmanlija. Iako se prvi ozbiljniji upad osmanlijskih postrojbi na sisačko područje zbio 1580. godine, zbog potreba obrane od islamskih osvajača već 1544. godine započinje gradnja sisačkoga kaštela. Utvrda je bila sastavni dio novouspostavljene obrambene linije na Kupi, a nalazila se na samom utoku Kupe u Savu. O građenju svjedoči nekoliko izvještaja i nacрта, ali i grafički listovi i renesansne vedute koje su nastale kao odjek znamenite bitke kod Siska 1593. godine. Upravo toj bitki te posebice kaštelu posvećeno je dosta prostora u ovoj monografiji analizom, spomenutih izvora, no sama uloga

kaštela u urbanom razvitku Siska nije prevelika. Udaljenost od nekoliko kilometara od tadašnjega sisačkog *pagusa* upućuje na mikrolokacijsku nepovezanost, a budući da je primarna namjena kaštela fortifikacijska te da je bio relativno malih dimenzija govori nam da je funkcionirao kao vojarana, a ne kao utvrđeno naselje. Dapače, izgradnja kaštela dodatno je snažila diskontinuitet s antičkom Siscijom, jer se do potrebnoga građevnog materijala dolazilo ponajviše recikliranjem i razgradnjom antičkih ostataka.

Tek dolaskom mirnijih vremena otvara se prostor za snažnije iskorištavanje povoljnoga prometnog položaja Siska. No nakon što je Sisak skoro 250 godina bio osmanlijski talac, izgradnjom vojnoga Siska, koja počinje oko 1785. godine, podvojenost postaje novi uteg razvitku, ponajviše zbog stalnih prijepora između dva tabora – vojnoga i civilnoga Siska – oko kontrole riječnoga prometa. Rastom riječnoga prometa jačaju centralne funkcije naselja, a vidljiv je i utjecaj na prostorni razvitak naselja, koje se širi gotovo isključivo duž kupske obale. O razmjerima zaokreta govori i promjena funkcije kaštela, koji gubi vojni karakter i postaje skladišni prostor.

Dolaskom habsburškoga duha kroz institucije Vojne krajine uspostavljaju se i novi standardi, a pedantnost koja je kasnije postala sinonim austro-ugarske birokracije već je tada bila na djelu; dokaz tomu svakako je i bogatstvo kartografskih izvora. Autorica vrlo detaljno prikazuje hidrografsku kartu iz 1783. godine, Pongračev projekt hidroregulacije iz 1793. godine te detaljne vojne planove iz vremena francuske vladavine (1806. – 1809. te iz 1813. godine). Upravo spomenuti planovi olakšavaju nam praćenje transformacije Siska iz naselja seoskoga tipa u naselje urbanih obilježja. No za formalno dobivanje statusa trgovišta bilo je nužno urbanističko uređenje naselja. Stoga je zagrebački Kaptol povjerio izradbu Regulacijske osnove grada Ivanu Fistroviću, koji plan dovršava 1822. godine, a realizacija Fistrovićeve regulacije začetak je modernog

Siska. O opsežnosti zahvata govori i to da su zbog razine intervencija mnoge kuće fizički premještene s područja Staroga Siska, da bi se mogli provesti svi zacrtani planovi. Osnovno obilježje plana jest pravilan raster ulica (koji se u velikoj mjeri poklapa s rasterom antičke Siscije) te funkcionalni zoning, razdvajanje stambenih, trgovačkih i administrativno-upravnih funkcija. Status trgovišta Sisak konačno dobiva 1838. godine, a pod upravom Kaptola ostaje do 1851. godine. Upravo je to događaj koji autorica izdvaja kao prekretnicu u razvoju Siska.

Dodatni impuls razvitku Siska svakako je došao razvitkom tehnike, konkretno parnoga stroja. Prvi parobrod uplovljuje već 1838. godine, a iz iste je godine i prvi projekt željezničke pruge. Prije same realizacije pruge još je bilo nekoliko projekata, no zbivanja u Monarhiji 1848. godine i razna podmetanja onih lobija koji su imali koristi od riječnoga prometa odgodili su dolazak željeznice u Sisak sve do 1862. godine.

Gradnja pruge izazvala je morfološke i funkcionalne promjene u gradu. Funkcionalne promjene posljedica su okolnosti da kupsko-savski plovni koridor gubi na važnosti, što otvara prostor za razvitak industrije, a pod morfološkim se misli na okolnost da je pruga postala privlačan čimbenik industriji u dotad nezaposjednut sjeverni dio grada. No nakon što je u desetak godina ispunjen prostor do pruge, ona je postala zapreka, pa je daljnje širenje grada usmjereno prema jugu. Stoga most između Vojnoga i Staroga Siska, izgrađen 1862. godine, nagovještava smjer daljnjega širenja grada, širenja koje se intenzivira nakon razvojačenja Vojne krajine i ujedinjenja tih dvaju naselja 1874. godine. Budući da je Sisak

razvitkom uvelike nadišao okvire zacrtane Fistrovićevim planom, Hanzlowski je 1909. godine izradio novu Regulacijsku osnovu, koja je ambiciozno pokušala oblikovati prostorni razvitak grada s obje strane Kupe. Usporena dinamika razvitka Siska, ponajprije zbog svjetskoga rata, nije bila dostatna da se ostvari spomenuti plan, no on svakako ostaje vrijedan svjedok stanja izgrađenosti grada.

Na karti iz 1925. godine možemo vidjeti da nakon spomenute stagnacije grad doživljava gospodarski procvat, što se očituje u širenju industrijskih zona. Potvrda je i porast broja stanovnika, što je rezultat rasta broja radnih mjesta, a to donekle prati i gradnja mnogih infrastrukturnih objekata. No gospodarska kriza na početku 1930-ih godina razlog je kratkotrajna zastoja razvitka, poglavito zastoja izgradnje stambenih sklopova, što je znatno otežavalo socijalnu situaciju u gradu. Spomenuti problem pokušava se amortizirati intenzivnom izgradnjom stanova u drugoj polovici desetljeća, posebice na području Novoga Siska i Capraga. U tom razdoblju ponovnoga gospodarskog uzleta industrijski se pogoni izvlače iz stambenih zona i smještaju se na dvije lokacije – sjeverno od pruge te na jug, uz desnu obalu Kupe. Drugi svjetski rat nije pridonio razvitku Siska, no treba izdvojiti začetak kemijske industrije, početak gradnje vodovoda i izgradnju radničkoga naselja. Osim spomenute ograničene izgradnje, rat je donio mnogo veću razgradnju, kao posljedicu borbenih djelovanja.

No ono što slijedi u poraću posebno je zanimljivo iz urbanološke perspektive. Preobrazba Siska tipski je primjer državne intervencije u urbani razvitak, s ciljem promjene socijalne strukture. Autorica kronološki prati preobrazbu analizom normativnih akata, GUP-ova, PUP-ova te regulacijskih osnova. Planovi su analizirani tako da se uspoređuju postavljeni ciljevi i njihovo ostvarenje.

Prvi poslijeratni urbanistički plan jest Direktivna regulacijska osnova iz 1948. godine, a Generalni urbanistički plan je iz 1956. godine. Rezultat državne

intervencije vrlo se brzo vidi. Industrija u Sisku postaje središnje razvojno sredstvo, množi se broj radnika. Intenzivna stanogradnja, ponajprije protektivnih stanova, ne može pratiti priljev radnika, pa se grade objekti za privremeni smještaj radnika, često u blizini industrijskih pogona. Takvi odnosi u konačnici vode radikalizaciji napetosti urbane/radne strukture; napetosti pridonosi i ekološka neosjetljivost, koja je bitno obilježje gradogradnje Siska u tom vremenu. Sve spomenuto upućuje na to da preobrazba grada teče po paleoindustrijskom obrascu, preobrazba kojom grad sve više postaje skladište radnika, a sve manje mjesto s viškom životnih mogućnosti.

Koliko se daleko išlo u preobrazbi grada, pokazuje i podatak da se Provedbenim urbanističkim planovima iz 1963. godine predviđa rušenje 52% objekata u Starom Sisku. Osim što se time narušava vizura Siska poticanjem interpolacija visokogradnje, znatno je veći problem što se time briše povijesnost grada. No da je bilo i razumnih ljudi, pokazuje i djelomičan zaokret iz 1970. godine, kada se u Urbanističkom projektu centra predviđa zaštita i obnova povijesne jezgre. Osamdesetih godina 20. stoljeća dolazi do stagnacije procesa industrijalizacije, što ujedno znači zaustavljanje rasta Siska, a u tom kratkom poslijeratnom razdoblju – 45 godina – urbanizirana se površina grada utrostručila. Urbanistički plan iz 1982. te Provedbeni urbanistički plan Centra iz 1987. godine normativni su okviri izgradnje Siska do kraja 20. stoljeća. U tom se vremenu stambena izgradnja seli na periferiju, grade se pojedini objekti komunalne infrastrukture, povećava se kapacitet naftne luke, sve u svemu dosegnuti se razvitak nije ni približio planom predviđenom broju od

85 000 stanovnika. Dakako da većina urbanističkih planova iz socijalističkoga razdoblja pati od pretjerane ambicioznosti, no treba reći da je i Domovinski rat uvelike pridonio stagnaciji razvitka grada, odnosno nedostizanju postavljenih okvira – grad je doživio znatna razaranja, poglavito industrijska zona.

Razvitak današnjega Siska reguliran je Generalnim urbanističkim planom iz 2002. godine. Taj je plan razvitak Siska smjestio u realne okvire, koji se temelje na novim okolnostima i stvarnim razvojnim mogućnostima Siska. Planom je smanjen prostor namijenjen industriji, zbog smanjenja broja stanovnika (pad za gotovo 16%) nije predviđeno znatnije širenje stambenih zona, planirane su veće zelene površine i zahvati na poboljšanju prometno-komunalnih rješenja. Sve u svemu, teži se poboljšanju unutar postojećih okvira, kako bi se Sisak pretvorio u poželjno mjesto za življenje.

Iako *peto poglavlje*, koje se bavi arhitekturom i zaštićenom graditeljsko-kulturnom baštinom grada Siska, svojim sadržajem odudara od kartografske usmjerene cjeline, svakako je riječ o vrijednom doprinosu proučavanju razvitka Siska. Ljerka Metež, autorica toga poglavlja, daje kronološki i stilski pregled graditeljske baštine, a posebno se osvrće na one objekte koji su reprezentativni primjeri i nadilaze lokalne okvire (kaštel, vojarna u Novom Sisku, radnička naselja...).

Kartografski dio sastoji se od zbirke reprodukcija planova i karata u poglavlju *Kartografski izvori grada Siska* te informacija o kartografskim izvorima u poglavlju *Bibliografski podatci o kartografskim izvorima grada Siska*. Ukupno je prikazano 48 zemljovida, a najstariji je plan sisačkoga kaštela Nicole Angielinija iz 1566. godine. Moguća zamjerka može se uputiti tomu što zemljovid u prilogu nisu numerirani, pa se, čitajući tekst i opise zemljovida, teško može pratiti o kojoj je karti iz priloga riječ. No primjedba je tek tehničke naravi. Vrijedan doprinos ove monografije jest i bogata bibliografija, koja sadrži i popis

---

**Dejan Verčič, Franci
Zavrl, Petja Rijavec,
Ana Tkalac Verčič,
Kristina Laco
ODNOSI S MEDIJIMA**

---

fondova i zbirki, objavljenih izvora te literature o Sisku, čime ova knjiga postaje neizostavno polazište za svako buduće bavljenje Siskom.

Knjiga Mirele Slukan Altić te njezinih suradnika Domagoja Vukovića i Ljerkke Metež vrijedan je doprinos i promidžbi kartografije kao pomoćne povijesne znatnosti, a još više istraživanju urbanoga razvitka Siska. Sisak, grad u središnjoj Hrvatskoj, upravno središte Sisačko-moslavačke županije, po mjerilima hrvatske urbane mreže sa svojih 37 785 stanovnika ulazi u skupinu srednjih gradova. No prisjetimo li se da su i ostali gradovi koji bi trebali postati predmet analize – naravno osim Zagreba – također srednji gradovi, cijeli ovaj pothvat dobiva i dodatnu vrijednost. Znajući da su srednji gradovi u planovima prostornoga razvitka Hrvatske ocijenjeni kao uporišta uravnoteženja socijalnog i fizičkog okoliša, ova je edicija iz urbanološke perspektive, upravo zahvaljujući bogatom tekstualnom dijelu, ali i mogućnosti poredbene analize, važan instrument upoznavanja s biografijom gradova, od kojih se očekuje da na sebe preuzmu razvojne obveze. To upoznavanje s biografijom grada, svojevrsnim urbanim habitusom, posebno je važno ako znamo da hrvatski gradovi srednje veličine nisu homogena skupina te da tek manji broj njih krasi urbana izvrsnost. U tu svrhu ovako koncipirane komparativne povijesne studije dobra su prilika da se pomno analiziraju urbanizacijski procesi, urbana transformacija, odnosno sve komponente razvoja, te da se napravi svojevrsna inventura izvrsnosti.

Geran-Marko Miletić

Masmedia, Zagreb, 2004., 201 str.

Knjiga "Odnosi s medijima" nastala je kao rezultat suradnje grupe autora, i to Dejana Verčiča, Francija Zavrla, Petje Rijavec, Ane Tkalac Verčič i Kristine Laco. U hrvatskom prijevodu objavljena je 2004. godine u izdanju nakladničke kuće Masmedia iz Zagreba. Knjiga broji 201 stranicu i uz tekstualni dio sadrži deset fotografija. Sadržajno je podijeljena na šest cjelina, i to: *Uvod, Prilike i neprilike u odnosima s medijima, Planiranje odnosa s medijima, Ostvarivanje odnosa s medijima, Vrednovanje odnosa s medijima, Zaključak.*

U prilogu knjige nalaze se: *Etički kodeks članstva Hrvatske udruge za odnose s javnošću, Kodeks časti hrvatskih novinara, Zakon o medijima (2004.) – izbor i Pravilnik o radu Novinarskog vijeća časti.*

U uvodnom dijelu knjige autori objašnjavaju značenje pojmova odnosa s javnošću i oglašavanja, upućuju čitatelja u društvenu funkciju novinarstva te u prava i dužnosti obnašatelja novinarskoga poziva. O svemu tome govore u kontekstu razvijanja i održavanja odnosa s medijima. U skladu s tim upućuju na međusobnu ovisnost raznih organizacija, javnih ustanova i svih ostalih društvenih subjekata kao izvora informacija i novinara kao posrednika između njih i svekolike javnosti. Za autore se odnosi s medijima "bave onime što ljudi o nama misle ili bi mogli misliti na temelju informacija koje im masovni mediji nude". Pritom upozoravaju da oni nisu puki instrument kojim raznorazne organizacije plasiraju javnosti željenu sliku o sebi, nego obuhvaćaju i određene refleksije o tome na koji način organizacija djeluje, kakva je njezina uloga u široj okolini i kako se odnosi prema sub-

jektima s kojima dolazi u kontakt. Stoga organizacije, da bi ostvarile dobre odnose s medijima, a onda i pozitivnu medijsku sliku, moraju težiti "transparentnom i društveno odgovornom načinu upravljanja". Transparentnost i javnost rada trebale bi obvezivati sve organizacije, pa i one privatne, ali su imperativ za ustanove koje se, po svojoj funkciji i ustroju, smatraju javnima. Odnosi s medijima samo su dio šire djelatnosti koju nazivamo odnosi s javnošću, a za nju autori kažu:

"Kao funkcija upravljanja i kao struka, upravljanje odnosima s javnošću bavi se praćenjem organizacije u svim njezinim odnosima s važnim dionicima, otkrivanjem međusobnih ovisnosti i uspostavljanjem i održavanjem dugoročnih, korektnih i uzajamno korisnih odnosa." (str. 19)

Dionici su svi oni subjekti koji su u nekakvu odnosu s organizacijom, a to su prije svega njezini zaposlenici, kupci ili klijenti, distributeri, dobavljači, vlasnici i financijeri te konkurenti na tržištu. Nadalje, u dionike ulaze i državne strukture (vlada, parlament, regionalna i lokalna zajednica, državna administracija) te politički subjekti (npr. stranke). Za komunikaciju sa svojim dionicima organizacija se koristi medijima na dva načina: zakupljujući određeni medijski prostor u svrhu oglašavanja ili interakcijom s novinarima na njihovu ili svoju inicijativu. S obzirom na to da ni novinari nisu samo pasivni prenositelji informacija o organizaciji nego misle o onome o komu/čemu izvještavaju, njihova je djelatnost određena zakonskim i etičkim normama. Kao što, po svojoj funkciji, imaju pravo tražiti informacije, sami ih otkrivati i prenositi u javnost, tako su istodobno dužni to raditi poštujući određena pravila. Konačno, svi oni koji žele ili su, do neke mjere, prinuđeni održavati od-

nose s medijima moraju imati na umu da ništa nije vijest samo po sebi, nego da neki događaj postaje vijest tek kad mediji o njemu odluče izvijestiti javnost. Odnosi s medijima omogućuju organizacijama da informiranjem, uvjeravanjem, pregovaranjem i raspravljanjem aktivno sudjeluju u stvaranju značenja i važnosti događaja, koji će na taj način postati zanimljivi medijima, a posljedica čega jest vijest. Uspješno upravljanje odnosima s medijima temelji se na dobru razlikovanju događaja i sadržaja koji mogu postati vijest od onih koji to ne mogu. Autori naglašavaju da "organizirani odnosi s medijima nisu, naime, nadomjestak živome medijskom angažmanu čelnika organizacije – oni su priprema i nadgradnja takvog angažmana".

Organizacije koje barem malo drže do svoga javnog imidža ne prepuštaju slučaju da upravlja njihovim odnosima s medijima. U pravilu, organizaciju u javnosti predstavlja njezin čelni čovjek, odnosno vodstvo. No planiranje i realizacija aktivnosti vezanih uz odnose s medijima, uključujući i pripremu medijski eksponiranih osoba iz organizacije za javne nastupe, zadatak je osobe, odjela ili službe za odnose s javnošću. Infrastruktura za ostvarivanje i upravljanje odnosima s medijima uključuje nekoliko standardnih elemenata, točnije – njih dvanaest, kojima se redovito služe osobe zadužene za odnose s medijima u organizacijama. Među instrumente za odnose s medijima ulaze: adresa ili popis medija, sugovornici (popis osoba unutar organizacije određenih za istupe u medijima), arhiva (zbirka tiskanih dokumenata i fotografija o organizaciji), osobna iskaznica (dokument u kojem su sažeto i jasno predstavljeni struktura, djelatnost, tržišna pozicija i planovi organizacije), objave za medije, informativni materijal (sastavni je dio svakoga formalnog susreta s novinarima prilikom kojega se objašnjavaju pozadina, sadržaj i posljedice povoda zbog kojeg je susret priređen), konferencije za medije, najčešća pitanja i odgovori (popis najčešćih novinarskih pitanja i odgovori na njih), novinarska mapa (najčešće se dijeli na konferencijama za

medije i sadržava osobnu iskaznicu organizacije, relevantne fotografije, aktualni informativni materijal i objavu za medije, promotivne materijale i sitan znak pažnje, npr. kemijsku olovku, blok itd.), novinarski web centar (predstavlja dodatak korporativnim web stranicama organizacije s općim informacijama o njoj, vijestima, pozivima i sl.), praćenje i analiza medijskih objava (informira nas o količini i kvaliteti objavljenih medijskih priloga o organizaciji) te medijski priručnik (kratak i jasan zbir svih pravila koja određuju aktivnosti organizacije na području odnosa s medijima). Kao savjet za njihovu upotrebu autori navode:

"Onome tipiziranom i rutinskom u instrumentima kojima se koristimo uvijek moramo dodati elemente različitosti i maštovitosti, a njihovu sadržaju informacijsku vrijednost koja je s jedne strane potrebna novinaru, a s druge javnosti kao korisniku novinarova uratka." (str. 83)

Odnosi s medijima mogu biti reaktivni, strateški i krizni. U prvom slučaju riječ je o temeljnom obliku odnosa s medijima što ih iniciraju novinari i za njih svaka organizacija mora biti osposobljena. U osnovi je novinarskoga poziva da se osobe koje ga obavljaju raspituju o novostima, provjeravaju prikupljene informacije, traže izjave, a na predstavnicima organizacije je – bez obzira na to je li riječ o čelnim ljudima ili o osobama zaduženima za odnose s medijima – da im budu dostupni i da im izađu ususret. Autori za reaktivne odnose s medijima kažu da su sastavni dio poslovnoga bontona i da se bez štete ne mogu izbjeći. S druge strane, strateški ili proaktivni odnosi započinju angažmanom same organizacije i cilj im je izgradnja kompleksnije slike organizacije u pomno odabranim medijima. Pritom treba

znati kakvu sliku organizacija želi ostvariti i koji su joj mediji za to od presudne važnosti. Krizni odnosi s medijima obuhvaćaju, osim kriznog, preventivni i rehabilitacijski rad s medijima. Pripreme za odnose s medijima u kriznim situacijama uvelike ovise o kvaliteti reaktivnih i strateških odnosa s medijima koje organizacija jest ili nije uspostavila te o prihvatanju spoznaje da joj se jednoga dana može dogoditi nesreća ili buknuti kriza koju će i medijski trebati "sanirati". Preventivne aktivnosti obuhvaćaju pripremanje medijskoga plana i njegovo ispitivanje, a osnova kriznih odnosa s medijima jest smanjivanje nesigurnosti, straha i tjeskobe među dionicima. Konačno, rehabilitacijski rad uključuje brigu o uklanjanju štete (ne prestaje okončanjem krize, nego može trajati i godinama), uspostavljanje normalne aktivnosti (koja omogućuje ostvarivanje ciljeva organizacije) te uklanjanje uzroka krize i izgradnju mehanizama koji će omogućiti ponavljanje krize.

U predzadnjem poglavlju knjige autori su obradili završne aktivnosti odnosa s medijima koje se odnose na vrednovanje njihova učinka. On se promatra među medijskom publikom, odnosno krajnjim korisnicima (dionici, javnost i aktivisti) i među novinarima. Najčešće se učinak procjenjuje na temelju količine i kvalitete *klipinga* (zbirka novinskih i elektroničkih priloga o organizaciji) u nekom razdoblju. Moguće su usporedbe između godina ili drugih vremenskih intervala te sa srodnim organizacijama, u prvom redu konkurentskima i onima koje kotiraju kao najbolje. U detaljnijoj analizi, osim pobrojanja medijskih priloga, procjenjuje se njihova naklonjenost organizaciji i izračunava se njihova oglasna protuvrijednost, i to tako da se vrijednost objavljenih priloga određuje prema vrijednosti najbližeg oglasnog vremena ili prostora. Dodatna je mjera ona potencijalne zapaženosti, koja pruža uvid u primjerenost učestalosti medijskih poruka s obzirom na željeni učinak. Mjerenjem stvarne upotrebe dobivaju se odgovori na pitanja je li objavljeni medijski prilog dopro do publike kojoj se

organizacija htjela obratiti i je li upućena poruka ostvarila kakav utjecaj na znanje i stavove ciljane publike. Konačno, mjerenjem ishoda ide se korak dalje i procjenjuje utjecaj medijske objave na ponašanje ciljane publike.

Osim među krajnjim korisnicima, poželjno je, pa čak i nužno, evaluirati odnose s medijima i među novinarima i urednicima barem jednom na godinu. To je najpraktičnije učiniti izravnom komunikacijom s njima. Osobe zadužene za upravljanje odnosima s medijima pitaju o onome što ih zanima. Preduvjeti za ostvarivanje uspješnih odnosa s medijima jesu izgradnja povjerenja, poticanje zadovoljstva i privrženosti kod novinara. Povjerenje se ostvaruje izgradnjom odnosa s novinarima, a njega karakterizira susretljivost, dostupnost i upućenost novinara gdje može provjeriti koju informaciju i komu može vjerovati. Zadovoljstvo novinara proizaći će iz spoznaje da se organizacija s kojom surađuje prema njemu odnosi s poštovanjem i vodi računa o specifičnostima njegova posla i uvjetima u kojima radi. U interesu je svake organizacije da korektnim odnosom prema novinarima s vremenom stvori krug novinara koji su joj naklonjeni i koji joj izražavaju određeni stupanj privrženosti (tzv. "novinarski klub").

U završnom dijelu knjige autori naglašavaju da se granice između javnoga i privatnoga mijenjaju i da većina organizacija, pa i one koje su posve u privatnom vlasništvu, u svom poslovanju podliježu načelima otvorenosti, transparentnosti i javnosti. Polazeći od toga, upravljanje odnosima s medijima postaje sastavni dio odgovornoga javnog života. Autori u tom smislu dodaju:

"Reagiranja na novinarska pitanja i poticaje, odgovorna aktivnost u kriznim situacijama i strateški pristup stvaranju me-

dijskog imidža nisu nešto što organizacije mogu po volji birati, nego obveze koje treba izvršiti. Zato ih moramo poznavati i biti kadri da ih ostvarimo." (str. 170)

Konačno, da bi organizacije sve to učinkovito provodile, moraju imati na umu da medije i predstavnike medija (novinare i urednike) valja cijeniti i smatrati svojim suradnicima i dionicima, da se ne mogu smatrati uspješnima ako ne znaju komunicirati sa svojim dionicima i da će ih loša komunikacija s novinarima kad-tad dovesti u nevolju.

Knjiga "Odnosi s medijima" vrlo je koristan i informativan priručnik, prije svega za ljude koji rade u odnosima s javnošću, ali i za sve one koji se u svojoj poslovnoj praksi usputno dotiču odnosa s medijima i samih medija. Nadalje, u spoznajnom se smislu može pokazati vrijednim izvorom informacija i teoretičarima koji se bave područjem odnosa s javnošću i medijima, kako bi stekli bolju sliku što i kako se radi u praksi. Obradena tematika vrlo je aktualna i zanimljiva, jer se u Hrvatskoj ova struka intenzivnije javlja tek u posljednjih nekoliko godina.

Knjiga je pisana jednostavnim i razumljivim jezikom, koji omogućuje lako usvajanje informacija i onima manje upućenima u odnose s javnošću. Posebno su korisni popis i opis instrumenata koji se upotrebljavaju u ostvarivanju odnosa s medijima te detaljne upute kada ih, kako i zašto rabiti. Stoga ova knjiga može biti od velike pomoći upravo onima koji nemaju prethodnog iskustva, a dobili su priliku raditi u odnosima s javnošću i zaduženi su za upravljanje odnosima s medijima. Prihvatanjem predstavljenih informacija i njihovom primjenom u poslovnoj praksi mogu biti sigurni da će zadovoljiti minimum, pa i više od toga, potreban za uspješno obavljanje toga posla. U tom smislu možda nedostaje opis nekoliko primjera iz prakse.

Tihana Malenica